

Позитивізм як теоретико-методологічне підґрунтя українського історико-педагогічного наративу (друга половина XIX – початок XX ст.)

У статті проаналізовано вплив позитивістських ідей на історико-педагогічні дослідження в Україні впродовж другої половини XIX – початку XX ст., зокрема сцієнтизму, натуралізму, визначальності емпірично-індуктивної методики накопичення знань, багатофакторності історичного процесу, лінійно-стадіального суспільного прогресу.

Ключові слова: позитивізм, сцієнтизм, метод індукції, багатофакторність, суспільний прогрес, ліберальна ідеологія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток методологічної рефлексії сучасної історико-педагогічної науки спонукає до вивчення генези методологічного підґрунтя української педагогічної історіографії. Остання, як відомо, постала в середині XIX ст. у річищі історичної (історія освіти, шкільництва) та педагогічної (педагогічна персоналістика) наук на етапі поступової зміни їхніх філософських засад – із романтичних на позитивістські. Власне філософія позитивізму, і першої («перший позитивізм»), і другої (емпіріокритицизм) хвиль, справила визначальний вплив на всю вітчизняну гуманітаристику другої половини XIX – початку XX ст. Відтак вивчення питання про вплив позитивізму на історико-педагогічні дослідження в Україні окресленого періоду актуальне.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Розвиток філософії позитивізму та його вплив на гуманітарні науки (зокрема історію та соціологію) в Російській імперії, у т. ч. в Україні, досліджували радянські вчені Л. Журавльов [6], І. Кон [10], Н. Уткіна [21], П. Шкурінов [22] та ін. Сучасні вітчизняні (О. Богдашина [1], Л. Зашкільняк [7], К. Кислюк [9], П. Куций [12], В. Тельвак [20] тощо) й польські (Є. Матерніцький [24] та ін.) історики схарактеризували значення позитивістських ідей для української та польської історіографій другої половини XIX – початку XX ст. Окремі аспекти позитивістської методології в становленні вітчизняної історії педагогіки висвітлює Н. Гупан [3]. Однак на сьогодні немає досліджень, які б експлікували прояви ідей позитивізму у вітчизняному історико-педагогічному наративі окресленого періоду.

Мета статті – проаналізувати вплив позитивістських ідей на історико-педагогічні дослідження в Україні впродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У другій половині XIX ст. серед інтелігенції підросійської та підавстрійської України поширюються ідеї позитивізму – філософської парадигми, засновником якої вважають французького мислителя О. Конта, а послідовними прихильниками Дж. Ст. Міля, Г. Спенсера, Г. Бокля та ін. Поширенню ідей позитивізму, як зазначає О. Богдашина, сприяли попередні світоглядні та наукові традиції. Найбільшу ж роль у виникненні та поширенні позитивізму відіграла ідеологія Просвітництва, що визнавали самі позитивісти [1, с. 67].

На західноукраїнські землі, які перебували в складі імперії Габсбургів, вчення О. Конта почало проникати з 1840-х рр. Натомість у підросійській Україні до кінця 1850-х рр. позитивістська доктрина була мало знаною навіть серед науковців. Цьому сприяли цензурні обмеження російського уряду, зокрема заборона ввезення з-за кордону і друку робіт О. Конта та іншої соціологічної літератури [1, с. 67]. Однак уже в 1860-х рр. позитивізм опанував уми науково-педагогічної інтелігенції, передовсім представників гуманітарних наук. Так, історик І. Лучицький 1868 р. захоплено писав: «Жодна історична система не справляла такого могутнього впливу на уми, жодна не викликала уваги, подібно тій, що належить до системи Конта...» [13, с. 8].

Характеризуючи позитивістську парадигму як загальнофілософську та конкретнонаукову підставу української історико-педагогічної науки другої половини XIX – початку XX ст., виділимо низку визначальних позитивістських ідей, які вплинули на педагогічне історіописання вітчизняних учених.

По-перше, основоположники позитивізму задекларували сцієнтичний підхід, який передбачав осягнення реальності винятково науковим шляхом. При цьому будь-які метафізичні ідеї, тобто гіпотези й теорії, не здобуті емпіричним шляхом, позитивісти цілковито заперечували. Серед відкинутих концепцій виявилися й ідеалізм та матеріалізм.

Загалом прихильники позитивізму, зокрема й історики педагогіки, у своїх наукових наративах здебільшого оминали питання первинності ідеї чи матерії. Вони зосереджувалися над конкретними проблемами історії освіти, які не вимагали декларації своєї позиції в цьому питанні. Крім того, учені намагалися оминати згадки про матеріалізм, оскільки в ті часи він асоціювався з безбожництвом. За таких обставин історики освіти лише збільшили увагу до «матеріальних умов», зокрема матеріального забезпечення навчальних закладів. Ще передпозитивіст (романтик) І. Міхневич 1843 р. наважився написати, що «...розвиток життя розумового завжди слідує за розвитком матеріального [життя]» [14, с. 10], а відтак вдався до докладного аналізу матеріальних основ функціонування шкільництва на півдні України на початку XIX ст. Подібних поглядів дотримувалися і переконані позитивісти, актуалізуючи у своїх історико-педагогічних дослідженнях проблему економічних засад діяльності освітніх установ.

У контексті сциєнтичного підходу позитивісти нерідко заперечували статус релігії як головної культурної цінності, визнаючи такою науку. Однак «антирелігійна» позиція послідовників учення О. Конта ніколи не набувала виразно атеїстичного артикулювання й виливалася здебільшого в критику церкви й клерикалізму [1, с. 72–73]. Вітчизняні вчені, серед них й історики освіти та педагогічної думки, будучи, здебільшого, переконаними християнами, еkleктично поєднували релігійну віру з позитивістськими ідеями. Більшість із них позитивно оцінювала діяльність церкви й духовенства щодо розвитку шкільництва.

Особливістю релігійних інтерпретацій значної частини українських вчених, істориків освіти – послідовників позитивізму – була їх відверто проправославна й водночас антикатолицька позиція. Зокрема, Я. Шульгін, пишучи про школи Правобережної України середини XVIII ст., з осудом ставиться до Берестейської унії 1596 р. (називає її «мнимою» – уявною, несправжньою), поширення католицизму і єзуїтського шкільництва. Учений із пієтично відгукувався про Петра Сагайдачного, Іова Борецького й особливо Петра Могили, які, за його словами, «вивили саму широку протидію католицькому наступу на православ'я і руську народність». Про братські школи історик говорив як протипагу єзуїтській педагогічній традиції [23, с. 98–99].

Схожі позиції декларували й західноукраїнські дослідники, зокрема буковинський педагог і публіцист І. Карбулицький у наративі «Розвій народного шкільництва на Буковині» (1907). У ньому, однак, немає пієтету до православного чи греко-католицького духовенства, – автор здебільшого виявляв антиклерикальні оцінки, протиставляючи духовенство народу й народній просвіті. Це бачимо із судження про діяльність австрійського імператора Йосифа II, який, за словами дослідника, «опікував ся народньою освітою» і поки зупиняв «дух клерикалізму» – доти ще «розвоєві народної школи в Австрії усміхалася красша доля» [8, с. 27]. Водночас І. Карбулицький усе ж різкіше критикує латинське духовенство, порівняно з православним, засуджує переслідування і латинізацію православних учителів [8, с. 28, 32]. Перебування народних шкіл у Галичині та Буковині під управлінням латинської консисторії (з 1816 р.) називає найбільш болючим ударом [8, с. 30].

Визнання значної ролі церкви й духовенства в історії вітчизняного шкільництва, прихильне ставлення до православ'я, трактування взаємин католицьких і православних освітніх традицій як процесу боротьби та взаємопоборювання вирізняло публікації українських істориків-позитивістів. По-суті, у цьому аспекті не відбулося якогось значного відступу від романтичних історіографічних візій першої половини й середини XIX ст.

По-друге, ідея натуралізму позитивного знання, яка, з одного боку, спонукала розглядати людське суспільство крізь призму «законів природи», з іншого – ґрунтувалася на впевненості, що людське суспільство повинно вивчатися за допомогою методів, подібних до методів природничих наук.

Наукове пояснення суспільного розвитку, на переконання позитивістів, мало ґрунтуватися не на апіорно заданих схемах, як у Г. В. Ф. Гегеля, а на індукції. Засновники «першого позитивізму», як зазначає О. Богдашина, допускали можливість пояснити будь-який факт індуктивним шляхом [1, с. 69]. Відтак дедуктивний метод позитивісти критикували й відкидали як такий, що не гарантував «позитивного» знання. Дедуктивна операція, як відомо, ґрунтується на певному правилі, законі, вихідному твердженні (більшому засновку з предикатом для дедуктивного силогізму), а саме його позитивісти засуджували як вияв метафізики. Тільки індукцію – накопичення конкретних фактів і виведення на їх основі загального твердження (правила, тенденції, закономірності, узагальнення) – вважали тим методологічним механізмом, який забезпечить доступ до істинних, адекватних історичній реальності знань.

Власне індуктивний метод набув найбільшого поширення серед прихильних до позитивізму істориків педагогіки. Причому автори не завжди обтяжували себе пошуком якомога більшої кіль-

кості джерел і фактів задля формулювання загального твердження. Так, Я. Новицький, досліджуючи історію народної освіти в Катеринославській губернії, на підставі документа 1809 р., в якому йшлося про двох священиків, які не забажали запізнатися з методикою навчання учнів, зробив висновок про те, що в Олександрівському повіті згаданої губернії священики загалом «неохоче підкорялися необхідності ознайомитися з системою викладання в повітових училищах» [17, с. 326].

Буковинський історик І. Карбулицький також наводить витяги з рапортів австрійських генералів Сплєні та Ерценберга, які очолювали адміністрацію Буковини впродовж 1774 – 1786 рр., а також цитує лист інженера І. Будішного, який перебував у цьому краї в 1790-х рр. Усі вони негативно характеризують місцеве чернецтво й духовенство. Відтак робить висновок: «Отже, коли сі три мужі однаково описують сьвітске і монаше сьвященство, то якось не хочеса вірити, що ті монахи ... могли бути просвітителами народу, та щоби по їх монастирях могли існувати і процвітати добрі школи» [8, с. 9]. У цьому узагальненні бачимо приховану декларацію індуктивного підходу: є три свідки, які дали схожі свідчення, значить, можна вважати описаний ними стан справ із народною освітою на Буковині наприкінці XVIII ст. істинним, відповідним до реалій минулого.

Загалом індуктивними поясненнями сповнені історико-педагогічні наративи XIX – початку XX ст., а індукція не викликала сумніву у своїй ефективності. Зрештою, лише в середині XX ст. індукція як метод для суспільних наук зазнала нищівної критики (К. Гемпель, К. Поппер та ін.).

По-третє, О. Конт одним із завдань суспільних наук оголошував вивчення фактів у хронологічній послідовності [11, с. 32]. Зрозуміло, що хронологічного принципу наративізації історико-педагогічних досліджень дотримувалися й допозитивісти. Однак важливо, що в послідовників позитивістської доктрини змінилося ставлення до факту як необхідного елементу побудови індуктивних аргументів, і до джерел, передовсім документальних, у яких, за висловом Я. Шульгина, містяться факти [23, с. 97].

У часи домінування позитивізму зростає увага вчених до джерела як резервуару історичної інформації. Для дослідників історії освіти, які писали в контексті ідей романтизму, було притаманне не завжди прискіпливе ставлення до джерела. Натомість історики-позитивісти критиці джерел і встановлення достовірних фактів надавали першорядного значення. Навіть у публіциста І. Карбулицького, дослідницьку методу якого не можна вважати зразковою, простежуємо вияви зовнішньої і внутрішньої критики джерел. Для прикладу: аналізуючи вже згадані рапорти генералів Сплєні та Ерценберга щодо відсутності освітньої діяльності буковинських монахів, історик зазначає: «Не мож припустити, що сі оба генерали писали о монахах таке, о чім самі не були переконані, бо як пізнійше довідаємось, оба сі генерали з цілою енергією побивались за тим, щоб закладати на Буковині школи. І Енценберг певно не був би спроваджував чужих людей з Семигороду на посади учительські, наколи би він був найшов між монахами здібних людей. Ба ще й те! Наколи-б був Енценберг, котрий так гарячо бажав піднести народну освіту на Буковині через публичні школи, спостеріг, що по монастирях існують які-такі школи, то він був би певно старав ся, щоби їх з'реорганізовано на взір новозаснованих нормалок, укріплено і піднесено в значіно. Але таких Енценбергових заходів ми ніде не подибуємо...» [8, с. 9]. Бачимо, отже, намагання дослідника довести, що автори документів адекватно відображали реальну ситуацію. І. Карбулицький прагнув надати позитивного іміджу авторам, щоб піднести статус їх описів і оцінок як достовірних джерел.

По-четверте, засновники позитивізму підтримали та розвинули лінійно-стадіальну концепцію французьких просвітителів [1, с. 83]. В її основі лежав фундаментальний міф прогресу. О. Конт, Дж. Ст. Міль, Г. Спенсер заперечували провіденціалізм і вважали історичний процес закономірним, еволюційним, прогресивним. Зрештою, лінійно-стадіальна схема історичного прогресу-поступу отримала загальне визнання у європейській позитивістській історіографії XIX ст.

Не стала винятком й історико-педагогічна наука в Україні. Ще передпозитивісти міцно засвоїли поняття «прогрес», «поступ» і нерідко вживали його для характеристики історико-педагогічних процесів. На початку ж XX ст. категорія прогресу вже міцно ввійшла до українського історико-педагогічного наративу. Згадуваний буковинський дослідник І. Карбулицький не лише бачив «деякий поступ» у перекладі сербського катехизму церковнослов'янською мовою на початку XIX ст. для потреб школярів Буковини [8, с. 56], але шкільну реформу 1869 р. в Австро-Угорській імперії назвав «поступовою» [8, с. 65]. Крім того, учений сконстатував захоплення вчителів на початку XX ст. теоріями суспільного прогресу. «Не

треба забувати, – писав він, – що буков. учительство завсїгди одушевляло і одушевляє ся новими поступовими суспільними кличами будьто на просвїтнім, чи на політичнім поли» [8, с. 111].

Наголосимо, що позитивісти критикували спрощене розуміння прогресу як безупинного розвитку по прямій, висхідній лінії [1, с. 314]. До слова, ще німецький історик Л. фон Ранке в першій половині XIX ст. стверджував: прогрес відбувається не по прямій ліній, не в усі часи та не в усіх сферах [18, с. 3–5, 9–10]. Серед вітчизняних учених-позитивістів цю думку підтримав М. Драгоманов [5, с. 325].

Подібно міркував й історик освіти І. Карбулицький, який поряд з артикуляцією уявлення про суспільний прогрес, уживав термін «перелом». Для прикладу, шкільний закон 1869 р., «який одним замахом кинув австрійське народне шкільництво на цілком иньший шлях», називає «переломовим» і для буковинського краю [8, с. 62]. Водночас учений зазначав, що конкордат 1855 р. між імперією Габсбургів і римо-католицькою церквою «не внїс ніякого перелому в напрямі шкільництва» [8, с. 64]. Таке трактування розвитку освіти крізь призму наявності «переломових» моментів виказує притаманне позитивістам розуміння історичного процесу як низки епох, що змінюють одна одну через злами, докорінні або часткові.

Характеризуючи уявлення вітчизняних учених другої половини XIX – початку XX ст. про суспільний прогрес, відзначимо особливе акцентування ними значного прогресу саме у сфері освіти й культури загалом.

По-п'яте, одним зі структурних елементів позитивістської методології була ідея багатofакторності суспільного розвитку. Історики-позитивісти українських земель переважно виділяли дві групи факторів історичного процесу: зовнішні (географічне розташування народу, вплив природи, геополітичне становище) та внутрішні (економічний, політичний, культурний, етнопсихологічний фактори). Позитивісти, зазвичай, уважали ці фактори рівноправними, хоча визнавали окремі з них більш значущими в певні історичні періоди [1, с. 348]. Деякі російські історики пропонували трифакторну модель. Так, С. Соловйов наголошував: «У розвитку народу потужно беруть участь три умови – природа країни, природа племені та виховання» [19, с. 743]. Отже, освіта-виховання артикулювалася як один з основних чинників розгортання історії народу. Серед вітчизняних учених значення освіти й духовної культури загалом особливо підносили М. Грушевський, щоправда, надаючи їй статусу наступного, після соціальних відносин та економіки, чинника суспільного життя [2, с. 2].

Водночас історики педагогіки, задекларувавши школу, освіту й педагогічну думку факторами прогресу, не часто вдавалися до аналізу чинників розвитку самої освіти, а якщо й робили це, то в цілком традиційній площині – дошукувалися їх в інших сферах суспільного життя чи в природі. Так, Я. Новицький основним чинником розвитку мережі шкіл в Катеринославській губернії вважав кліматичні та економічні умови, у яких перебуває місцеве селянство [16, с. 341], бо ж воно сплачує податки (з яких земства й держава фінансують школу), а також платить учителям за навчання дітей. А доходи селян залежать від клімату (і доброго врожаю) та економічної кон'юнктури.

По-шосте, на світогляд позитивістів вплинула ідеологія лібералізму. Звісно, не можна розглядати ліберальну ідеологію як продукт позитивізму, але обидві системи ідей одночасно набули найбільшого поширення в другій половині XIX – на початку XX ст., вдало доповнювали одна одну. На переконання О. Богдашиної, історики-позитивісти українських земель, зазвичай, дотримувалися ліберально-реформаторських поглядів, водночас намагаючися знайти розв'язання проблеми національного самовизначення підкорених імперіями народів (особливо українського та польського) [1, с. 90–91].

Відзначимо, що, попри прихильність до лібералізму, вітчизняні історики окресленого періоду зазвичай прихильно відгукувалися про центральну владу, передовсім представників правлячих династій та їхні заходи щодо освіти. Так, Г. Данилевський піднесено говорить про Петра I, який начебто мріяв про вплив науки на народ [4, с. 332–333], В. Мочульський вихваляє просвїтницькі наміри й заходи Катерини II [15, с. 7, 14–16], а І. Карбулицький – Йосифа II [8, с. 27]. Звісно, можна припускати, що це робили з огляду на цензуру чи культ монархії та імператорської влади, але не варто виключати й щирого захоплення ліберальними істориками правителями-реформаторами.

Водночас дослідники доволі критично, а подекуди й різко оцінювали діяльність бюрократичного апарату та окремих чиновників у сфері освіти. Ще передпозитивіст, але переконаний ліберал Г. Данилевський критикував дріб'язковий контроль Чернігівської дирекції училищ (перша половина XIX ст.) за повсякденним життям шкіл [4, с. 331]. Позитивіст Я. Новицький засудив

діяльність деяких шкільних інспекторів в Олександрійському повіті Катеринославщини, які на початку XIX ст. ревно займалися «вигнанням книг» зі шкільних бібліотек [16, с. 342].

Уже згадуваний І. Карбулицький осудливо ставився до всіх «елементів ретроградних» [8, с. 68], які виступали проти розвитку шкільництва. Передусім дісталось від нього польській шляхті, яка дійшла «до переконання, що чим нарід простійший, темнійший і менш освічений, ... тим більше він покірний» [8, с. 27–28]. Поряд із «великопанськими кругами» критикував й духовенство, клерикалів, які, «користуючись своєю впливовою силою, спиняли всяку народну освіту, вільну думку і взагалі всякий поступ» [8, с. 27]. Як представник ліберальної інтелігенції, І. Карбулицький нарікав й на несвідоме селянство: «Можна собі легко уявити, як серед таких обставин виглядала народна школа в тих часах, коли зважимо, що сільський нарід по більшій часті ще й сьогодні не може як слід оцінити далекосяглого значіння народної школи і не відносить ся до неї так прихильно, як се повинно бути» [8, с. 29].

Поряд із критикою діяльності антиліберальних сил у сфері освіти, вітчизняні вчені артикулювали й національну проблематику. Ще передпозитивіст Г. Данилевський поставив питання вивчення дітьми української мови в школах Харківщини [4, с. 362–363]. Денаціоналізацію (полонізацію і румунізацію) «руських» дітей у школах Буковини першої половини й середини XIX ст. різко засуджував І. Карбулицький. Зокрема, католицькій консисторії учений закидає негативне ставлення до використання «руської» мови в місцевих школах: «Латинська консисторія не допускала рускої мови до народної школи, бо очевидно бояла ся, щоби се не попусвало їй її польонізаційних замірів та впакувала на Буковину мову польську. Значить, лат. консисторія поступала собі супроти нашого народу дуже несправедливо» [8, с. 55]. Подібно критикує й одну з православних шкіл краю, яка «під впливом шовіністичних агітацій» стала «просто румунізаторскою фабрикою» [8, с. 37].

Водночас І. Карбулицький не схвалює й онімечення учителів та учнів, зокрема критикує німецькомовну підготовку майбутніх педагогів у чоловічій і жіночій учительських семінаріях Чернівців. У цих закладах руську й румунську мови викладають лише як навчальні предмети, але не є викладовими. Дослідник наголошував, що такий стан відчужує вихованців семінарій від рідної мови, а тому «нема що дивувати ся, коли часом приходять ся стрічати учителя-Русина чи Волоха, що навіть до ладу бесідувати не вміє по свому» [8, с. 92]. «І помимо того, – вів далі мову історик й педагог, – що після всяких научних засад ширень народної освіти, якої для обох буковинських народів так дуже потрібно, можливе тільки на підставі народної мови, дають нам ще й донині учителів із виключним німецьким образованием!» [8, с. 93]. Із наведених цитат випливає, що І. Карбулицький, і як позитивіст-сцієнтист (бо апелює до «научних засад», які доводять потребу рідномовної освіти), і як ліберал обстоює інтереси не лише українського, а й румунського – «обох буковинських народів». Трактуюмо це ще й як вияв високої культури міжетнічних взаємин, національної толерантності, що здебільшого притаманні мешканцям національно-культурного пограниччя, яким власне й був І. Карбулицький.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, у другій половині XIX – на початку XX ст. під безпосереднім впливом філософії позитивізму відбувається становлення історико-педагогічних досліджень в Україні. Оскільки позитивізм розвивав принцип багатofакторності й цивілізаційний підхід, а останній орієнтував науковців на вивчення передовсім духовної культури, зокрема освіти, то саме позитивістській доктрині потрібно завдячувати спалахом дослідницької праці у сфері історії педагогіки. Дослідники історії педагогіки перейняли ідеї сцієнтизму, натуралізму, визначальності емпірично-індуктивної методики накопичення знань, лінійно-стадіального суспільного прогресу тощо. Звісно, перелічені позитивістські концепції ще не вичерпують увесь комплекс ідей, який впливав на історико-педагогічні дослідження зазначеного часу. Перспективу подальших розвідок бачимо також у з'ясуванні впливу романтичних, неоромантичних, неотомістських ідей на український історико-педагогічний наратив.

Джерела та література

1. Богдашина О. М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.) / О. М. Богдашина. – Х. : Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2010. – 480 с.
2. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI–XVII віці / М. Грушевський. – Київ ; Львів : Друк. «С.В. Кульженко», 1912. – 248 с.
3. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки / Н. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
4. Данилевский Г. П. Харьковскія народныя школы, 1732 – 1845 г. / Г. П. Данилевский // Украинская старина. Матеріали для історії української літератури и народнаго образования. – Харьков : Изд. Заленскаго и Любарскаго, 1866. – С. 287–403.

5. Драгомановъ М. П. Вопросъ объ историческомъ значеніи Римской имперіи и Тацитъ / М. П. Драгоманов. – Киевъ : Тип. ун-та, 1869. – VIII, 415 с.
6. Журавлѣв Л. А. Позитивизм и проблема историческихъ законовъ / Л. А. Журавлѣв. – М. : Изд-во ун-та, 1980. – 321 с.
7. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Леонід Зашкільняк. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 226 с.
8. Карбулицкий І. Розвій народного шкільництва на Буковині / Ілярій Карбулицкий. – Вишківці : З друк. т-ва «Рускої Ради», 1907. – 148 с.
9. Кислюк К. В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції : монографія / К. В. Кислюк. – Х. : ХДАК, 2008. – 288 с.
10. Кон И. С. Философский идеализм и кризис буржуазной исторической мысли / И. С. Кон. – М. : Соцэргиз, 1959. – 403 с.
11. Конт О. Курс положительной философии : в 6-ти т. Т. 1 / О. Конт. – СПб. : Посредник, 1899. – 302 с.
12. Куций І. П. Українська науково-історична думка Галичини (1830–1894 рр.) : Рецепція національної історії / І. П. Куций. – Тернопіль : Джура, 2006. – 220 с.
13. Лучицкий И. В. Адам Фергюсон и его историческая теория / И. В. Лучицкий // Университет. изв. – 1868. – № 11. – С. 1–47.
14. Михневичъ І. Историческій взглядъ на учебныя заведенія Новороссійскаго края и Бессарабіи / І. Михневичъ. – Одесса : Вѣгород. тип., 1843. – 50 с.
15. Мочульський В. Просвѣщеніе на Югѣ Россіи въ царствованіе императрицы Екатерины II / В. Мочульський. – Одесса : Тип. Штаба Округа, 1897. – 20 с.
16. Новицкий Я. П. История народного образования. Итоги народного образования в Александровском уезде (Екатеринославской губ.) (1866–1886 г.) // Новицкий Я. Твори : в 5-ти т. Т. 1. – Запоріжжя : ПП «АА Тандем», 2007. – С. 338–359.
17. Новицкий Я. П. К истории народного образования в Екатеринославской губернии // Новицкий Я. Твори : в 5-ти т. Т. 1. – Запоріжжя : ПП «АА Тандем», 2007. – С. 324–337.
18. Ранке Л. Обѣ эпохахъ новой истории. Лекціи, читанныя баварскому королю Максимилиану / Л. Ранке. – М. : Тип. И. А. Баландина, 1898. – 192 с.
19. Соловьѣвъ С. М. Наблюдения над исторической жизнью народовъ / С. М. Соловьѣвъ // Вести Европы. – 1871. – № 12. – С. 738–760.
20. Тельвак В. В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття) / В. В. Тельвак. – Нью-Йорк ; Дрогобич : Вимір, 2002. – 235 с.
21. Уткина Н. Ф. Позитивизм, антропологический материализм и наука в России (вторая половина XIX в.) / Н. Ф. Уткина. – М. : Наука, 1975. – 350 с.
22. Шкуринов П. С. Позитивизм в России XIX века / П. С. Шкуринов. – М. : Изд-во ун-та, 1980. – 416 с.
23. Шульгинъ Я. Нѣсколько данныхъ о школахъ въ правобережной Украинѣ въ половинѣ XVIII в. / Я. Шульгинъ // Киевская старина. – 1891. – Т. XXXIV. – С. 97–118.
24. Maternicki J. Historia i życie narodu. Poglady i postawy historyków polskich XIX i XX w. / J. Maternicki. – Rzeszów : Wyd-wo UR, 2009. – 490 s.

Галив Николай. Позитивизм как теоретико-методологическая основа украинского историко-педагогического нарратива (вторая половина XIX – начало XX в.). В статье анализируется влияние позитивистских идей на историко-педагогические исследования в Украине на протяжении второй половины XIX – начала XX в. Дано общую характеристику доктрине позитивизма (О. Конт, Дж. Ст. Милль, Г. Спенсер и др.). Показано, что именно ее распространение привело к скачку исследовательского труда в сфере истории педагогики, поскольку позитивизм развивал цивилизационный подход, который ориентировал ученых на изучение, прежде всего, духовной культуры, в частности, образования. Эксплицировано влияние идей сциентизма, натурализма, исключительности эмпирически-индуктивной методики накопления знаний, многофакторности исторического процесса, линейно-стадиального общественного прогресса на труды историков образования и педагогической мысли (М. Грушевского, М. Драгоманова, И. Карбулицкого, В. Мочульского, Я. Новицкого, Я. Шульгина и др.).

Ключевые слова: позитивизм, сциентизм, метод индукции, многофакторность, общественный прогресс, либеральная идеология.

Haliv Nikolai. The Positivism as Theoretical and Methodological Basis of Ukrainian History of Pedagogical Narrative (the Second Half of XIX – the Beginning of XX Century). The article analyzes the influence of positivism ideas in research history of pedagogic in Ukraine during the second half of XIX – early XX century. Given a general description of the doctrine of positivism (O. Cont, J. St. Mill, H. Spencer et al.). It is shown that its distribution has led to a jump in research work in the field of history of education, because the positivism developed a civilization approach, which is focused on the study of spiritual culture, in particular, education. Explicate the influence of the ideas of scientism, naturalism, exclusivity empirical-inductive methods generate knowledge, multifactorial of historical process, linear stages of social progress in the works of historians of education and educational thought (M. Hrushevsky, M. Dragomanov, I. Karbulytsky, V. Motschulsky, J. Nowicki, J. Shulgin et al.).

Key words: positivism, scientism, the method of induction, multifactorial, social progress, liberal ideology.

Стаття надійшла до
редколегії
22.01.2015 р.